Historical Jewish Press (JPress) of the NLI & TAU

דער סקעפּטיקער־אידעאליסט.

צום אנדענקען פון דוד פרישמאן.

דוד פרישמאן האט זיך אויסגעצייכענט, אלס דיכטער, נאָוועליסט, קריטיקער, פעלעטאָניסט און איבערזעצער. דאס זיינען אבער נאָר אויסערליך פארשיידענע פאָרמען; אין עצם אנטפלעקט זיך אין אלע פאָרמען אלץ דערזעלבער אייגענטימליך פרישמאנישער גייסט, מיט זיין אייגענטימליכן קוק אויף דער וועלט און אויף דעם מענשען, מיט זיין פיינגעפיהל פאר׳ן שענעם און געשמאקן, מיט זיין ווידערווילן צום העסליכן און לעכערליכן און מיט זיין בייסענדיגן שמייכעל און איראָניע איבער דעם לייכטזין פון מענשן, וואס נעמען אן יעדעס בלישטשענדיגע שערבעל פאר גין־גאָלד. און אזוי ווייט האט ער זיך צוגעוואוינט צום געדאנק, אז וואס מענשן האלטן פאר גין־גאָלד איז אין אמת׳ן בלויז א שערבעל, אז ווען מענשען האבן ווירקליך דערזעהן גאָלד, און ער אַליין האט אויך געזעהן, אז ס׳איז גאָלד, האט ער זיך אליין ניט געגלויבט און אלץ געצווייפעלט, און רק געוואויגן און געפאָרשט: טאָמער איז עס פאָרט ניט מער ווי א שערבעל? והא ראיה — מענשן האלטן עס פאר גאָלד...

אָט דער דאזיגער סקעפּטיציזם זיינער, דאס אייביגע צווייפעלדיגע שאָקלען מיט׳ן קאָפּ און ציהן מיט די אקסלען די אייביגע גרייטקייט פון זיין פארניכטענדען שמייכעל און נויגונג אלעס אויסצולאכען, — אזוי ווייט, אז שמועסענדיג מיט אים איבער עפּיס, האט איר קיינמאל זיך ניט אַנטשלאָסען דער ערשטער ארויסצוזאגן א פּאָזיטיווע מיינונג איבער עפּיס, ווייל איר זענט זיכער געווען, אז איר וועט אנטרעפן אויף אָט דעם פארניכטענדען שמייכעל פון ביטול, — אט דער סקעפּטיציזם, מיין איך, איז ניט געווען עפּיס וועזענטליכעס אין פרישמאן׳ס כאַראקטער. פארקעהרט, אין זיין כאראקטער איז געלעגן א טיעפע פרינציפּיעלע באַיאהונג צו די ווערטן פון דער אלגעמיינער און נאציאנאלער קולטור. ער האט געדיענט דער העברעאישער קולטור ווי א פריעסטער א א י ד ע א ל י ס ט, און האט ניט וועניג צוליב איר געליטן. אין זיין גאנצן פארקעהר מיט מענשען, מיט ליטעראטן און מיט ארויסגעבער, איז ניט געווען קיין שפּור פון יענעם גראָבן ציניזם און ריקזיכטלאָזער אייגענניציגקייט, וועלכע ווייזן זיך געוועהנליך ארויס בא מענשן, וואס קוקן אויף אלעס פון אויבן אראפּ און זיינען אויף יעדען נאר מלמד חוב און גאר ניט קיין זכות. פרישמאנ׳ן האט זיין הארץ געצויגן צום פּאָזיטיוון, צום ריינעם און שענעם, אין וועמעס עקסיסטענץ אויף דער וועלט ער האט געגלויבט באמונה שלמה. ער האט געקלעבט צו דעם, אין וועלכן ער האט געאהנט אמת׳ן טאלענט און אמת׳ע מאָראַלישע ריינקייט. צום אומגליק האט ער אבער אזוי אָפּט באַגעגענט טאלענטלאָזיגקייט, צביעות און אויסגעלאסענע פאַרדאָרבענקייט, אז ער האט געמוזט אפּשפּרינגען ווי א אָפּגעבריהטער און זיך פארבארגן צוריק אין זיין נאָרע.

ער איז געווען צארט פון נאטור. נאר אין דעם זומפּ פון אונזער לעבן האט ער געמוזט ארומגיין כסדר אין א לבוש פון שטעכעלקעס, ניט אזוי פיעל כדי יענעם צו שטעכן, נאר כדי זיך אליין צו פארהיטן, זיך אָפּזונדערן און צו זיך ניט צוצולאָזן. זיין אייגענע ריינקייט און ציכטיגקייט האט ער לפחות געוואָלט באוואָרענען.

מיט טאלענטלאָזיגקייטן זיינען פול אלע ליטעראטורען. נעבען געציילטע ווינציגע, פון גאָט אויסדערוועהלטע, דרעהן זיך תמיד און אומעטום ארום גאנצע מחנות פאלשזעהער און פאלשמאָלער — „געקינסטעלטע„ אפנארערישע, כלומרשט אויך קינסטלער אויך טאלענטן, און על־פי־רוב פאלט אויס גראָד אין חלק פון אָט די פאלשקינסטלער די מייסטן אַפּלאָדיסמענטן מצד פונ׳ם פארפירטן און ניט־פארשטענדיגען המון. די דעמאַגאָגיע און די קליקן־ווירטשאפט הערשט אויך אין דער ליטעראטור ווי אין דער פּאָליטיק און עס שאפן זיך כנופיות, וואס האלטן א מעכטיגן שילד ארום זייערע „אייגענע מענשן" און באזיצן בשותפות דאס גאנצע קלאַפּערגעצייג, וואס איז נייטיג, כדי דעם עולם־גולם צו פארטומלען, און אָט פרובט נאר אָנרירן איינעם פון זיי — מ׳וועט אייך פון אלע זייטן באפאלן און מאכן פאר א גל־של־עצמות.

מיט צבועקעס און אָפּנארערס, מיט אייגענניציגע פארפירערס און שוואכקעפּיגע פארפירטע, וואס שפרינגען קדוש נאך יעדען הייזעריגן חזן — איז פאלפילט יעדע עפענטליכע טעטיגקייט, יעדע געזעלשאפטליכע און פּאָליטישע אָרגאניזאציע, און גראָד זיי האבן על פי רוב דעם גרעסטן פּאָליטישן און געזעלשאפטליכן ערפאָלג. זיי קריכען שנעל ארויף צו די שפּיצן פון דער געזעלשאפט, שאפן פארטייען און גרופּירונגען, לאָזן זיך אויסקלייבן פאר פּאָרזיצערס און אנפירערס און פארשאפן זיך דאס גאנצע קלאפּערגעצייג, וואס איז נייטיג דעם עולם־גולם צו פארטומלען, אים האלטן אין „שטאט", אין הכנעה, און אים לאָזן גלויבן, אז קיין בעסערע פארזאָרגערס דארף ער גאר ניט, אז דאס זיינען זיינע אמת׳סטע פריינד, זיינע איבערגעבענסטע פּאָטערס און אפּיטרופּסים. פרובט נאר אָט די לייט אויף די היהנער־אויגן אנצוטרעטן און אקעגן אייך וועט זיך אויפהויבן א ווילד געשריי, אז ס׳וועט די אויערן פארטויבן און מ׳וועט אייך אפּשטעמפּלען אלס קריגער, איינרייסער, כמעט־ניט פאררעטער אקעגן פאָלק און פאטערלאנד.

נאר בשעת דאס אלעס שפּילט זיך אפּ בא אנדערע אויף א זעהר ברייטן שטח, ארום א פאלקסלעבן און א ליטעראטור, וואס איז נאך אלעמען גענוג רייך און קרעפטיג, גענוג פּראָדוקטיוו און זאפטיג, אז עס קאן ווי ניט איז איבערטראגן אָט די פּאראזיטן אויף זיין לייב און פארט וואקסן און געדייהן — קומט עס פאָר בא אונז אויף א פאלקסקערפּער, וואס איז פון דער ביטערער גלות־נויט אבגעשוואכט ביז צום לעצטן גראד,

Historical Jewish Press (JPress) of the NLI & TAU

קוים וואס ער זיפעט, אויף א שטח א באגרעניצטן ביז צום קלענסטן מאסשטאב, — א געוויטער אין א גלאז וואסער. און אויב אויך דאָ פארכאפן דעם פלאץ די טאלענטלאזיגקייטן אין דער ליטעראטור, די ענגהארציגע און שמאלקעפיגע אין געזעלשאפטליכן לעבן, און אויך זיי פארבינדן זיך אין כנופיות און יד־אחת׳ן, פארסמ׳ען זיי גאר אינגאנצן די לופט און לאָזן ניט אויפקומען קיין איינציג געזונד געוויקס, און ס׳מוז נעבען זיי אבשטארבן דער לעבעדיגער גייסט פון פאלק, און ס׳באשטייט די געפאהר, אז ניט נאר קיין נייע קולטור וועט ניט קאנען אויפבליהען, נאר אויך די אלטע וועט פארוועלקט און פארשפיגן ווערן, און א חורבן וועט ווערן פונ׳ם גאנצן פאלקס־לעבן.

אָט אקעגן דעם האט עס פרישמאן אויפגענומען א קאמף פון זיינע ייִנגסטע יארן ביז צו זיין לעצטן טאג, און דאס האט אים געמאכט אזוי איינזאם און פארביטערט אין לעבן. דאס איז געווען דער לייטמאָטיוו פון זיין קריטיק פון „תוהו־ובוהו״ ביז „מכתבים על דבר הספרות״, די אלטע און די נייע; דאס איז געווען דער לייטפאדים פון זיינע געדאנקען און אורטיילן אין זיינע פובליציסטישע ארטיקלן און פעלעטאָנען; דאס האט ער אויך געשטרעבט בילדליך ארויסצופיהרן אין זיינע נאָוועלען און געדיכטע; און, ענדליך, איז דאס געווען זיין ציעל בשעת ער האט געשטרעבט דורך איבערזעצונגן פון פרעמדע ליטעראטורן אריינפירן דעם יידישן לעזער אין א קרייז פון אנדערע מחשבות, אים צוגעוואוינען צו׳ן אנדער ארט פון זעהן און פארשטיין די וועלט, און אים בחוש באווייזן ווי עס זעהט אויס די שאפונג פון אמת׳ן טאלענט און העכער־שטייגענדען מענשליכן געדאנק.

א רייה בענדער — א ביבליאָטעק א גאנצע — זאגן עדות אויף די באמיהונגען פונ׳ם שריפטשטעלער אין דער דאזיגער ריכטונג. דאס איז א הערליך דענקמאל פאר די 40־יעריגע ארבייט פון א מענשן און דער שענסטער באווייז פאר זיין עדלען אידעאליזם.

צו האט ער דערלאנגט אין זיין ארבייט צום ציעל פון זיינע שטרעבונגען? צו האט ער געהאט די באפרידיגונג פון ערפאָלג און נצחון אין זיין קאמף? — פארשידענעס איז אויף אים אריבערגעגאנגען אין לעבן. אין אנהויב האבן די כנופיות אים פארשריגן און אנגעווארפן א אימה ארום אים. ער האט אבער מוטיג געקעמפפט און ניט איין אבגאָט פון דעם אונוויסענדען המון האט ער אראבגעריסן פונ׳ם פיעדעסטאל און אים געמאכט צו שפאָט אין די אויגן פון אָט דעם זעלבן המון, וואס אָט נאר וואס האט ער פאר אים געקניעט. ניט פון איין טאלענטלאָזיגקייט האט ער אראבגעריסן דעם פאלשן פורפור־מאנטל און אים אוועקגעשטעלט נאקעט און הויל אין זיין גאנצער גייסטיגער נישטיגקייט. א שטיקעל צייט האט זיך געדאכט, אז דער נצחון איז שוין אינגאנצן אויף זיין זייט און דער לייכטזיניגער המון, וואס קאן ניט אנדערש ווי שטיין פאר עמיצן אויף די קניעס, האט שוין אנגעהויבן פארגעטערן אָט דעם „געטער־ברעכער„ און גענומען זיך אים זינגען זיינע איינגעחזרטע לויבגעזאנגען. דאס איז דעם פיינשמעקערישן פרישמאן פונקט אזוי איבעל געווען און פונקט אזוי אויפגערעגט איז ער דעריבער געווען, ווי איבער דעם פריערדיגן בוקען־זיך און קניען פאר די טאלענטלאזיגקייטן, וואס מ׳האט

פאר אבגעטער געמאכט. אהן א שיעור בייסענדיגע וויצן און פארניכטענדע איראָניען האט מען פון פרישמאנען געקאָנט הערן איבער די יובילעאומ׳ס און פייערונגען, וואס מ׳האט פאר אים אליין אנגעהויבן צו מאכן. ער האט קלאר געזעהן די אונוויסענדיגקייט פונ׳ם „המון״ און די פוסטקייט אין הארצן פון די כלומרשטע „פארעהרערס״ זיינע. ער האט דערשפירט די מינדסטע פאלשקייט אינ׳ם טאָן, די קלענסטע באוועגונג פון דער פארבאָרגענער פניה און האט זיך ניט געשייט דאס אנצומערקן, אבצושטעמפלען. מאנכער האט זיך דערפאר געפיהלט אונהיימליך מיט אים, מ׳האט פאר אים מורא געהאט. די ייִנגערע, פרישערע און עהרליכערע, האבן אבער דערפאר אים געאכטעט און אויפריכטיג געליעבט.

מיט פרישמאן איז אריינגעקומען א נייער שטראָם אין אונזער ליטעראטור. פיעלעס האט ער אנגערעגט אנדערע צו שאפן — אלס רעדאקטאָר, אלס פריינד, אלס קריטיקער. א שטיק צייט האט זיך געדאכט, אז ס׳זיינען פארטריבן געווארן יענע מיאַזמען פון אונזער וועלטל, אקעגן וועלכע פרישמאן האט אזוי הארטנעקיג געקעמפפט אלע זיינע יארן. צום אומגליק האט זיך באלד ארויסגעשטעלט, אז ס׳איז ניט אזוי. נאר א פערזאָנען־וועקסל איז פארגעקומען, איין טאלענטלאזיגקייט אראָפ — די אנדערע ארויף, איין כנופיה באזייטיגט — אן אנדערע האט פארנומען איר פלאץ, איין צבועק און מחוצף־פנים ארויסגעשטופט מיט חרפה — אַן אנדערער שטייט שוין און מאכט פאר זיך א ווארע מיט די עלענבויגענס... דער גרונדטאָן איז פארבליבן כמעט דער זעלבער. ווידער די פוסטקייט וואס קליגט זיך און פאָזירט גלייך ווי זי וואלט וועלטן אומאָרימט; ווידער די טאלענטלאָזיגקייט און אונבאהאָלפענקייט, וואס פארדעקט איר גייסטיגע ארימקייט מיט מליצה־וואָלקענס — אמת, מאָדערנע, ניי־מאָדישע מליצות; ווידער פאלשקייט און צביעות, חוצפא און עזות פנים, קליינע מענשעליך וואס רוקען זיך אויבן־אָן, „מעצענאטן״ און גבירים, וואס קלעפן צום תלמיד־חכם, כדי אויף זיינע אקסלען זיך צו דערהויבן און אנגעזעהן צו ווערן, ווידער ״פיהרער׳ס און „לידערס״, וואס פארמאָגן פאר א גראָשן שכל, נאך וועניגער עהרליכקייט און דערפאר אבער א גאנצע מענגע עזות און דעמאַגאָגיע, מיט וועלכע ס׳געלינגט צו פארפירען דעם עולם־גולם און אים צו באוועגן, ער זאָל שפרינגן קדוש און שרייען „הידד!״ אדער „הוראַ!״ ביז צום הייזעריג ווערן...

דערפאר איז פרישמאנען אין די לעצטע יארן פון זיין לעבן געווען אזוי אומעטיג, אזוי מרה־שחורה׳דיג אויף׳ן הארצן. ער האט זיך נאָך מער צוריקגעצויגן אין זיין הויט און אזוי ווי מורא געהאט זיך אין דער ארומיגער סביבה אנצורירען. ווען מיר וואָלטן א פרעסע געהאט, וואָלט ער אונז אפשר אין פעלעטאָנען עפּיס געווען דערציילט פון דעם וואַס ער פיהלט און וואס אים דריקט. די העברעאישע וועלט איז אבער אין די לעצטע יארען פארשטומט געוואָרן, ניט געווען קיין איין צייטשריפט, וואו א מענש זאל קאָנען ארויסזאָגן, וואס אים פרעסט אויף׳ן הארצן. און פרישמאן האט געשוויגן. נאר זעלטן־ווען האט ער אין פריוואט־געשפרעכן מיט גוטע פריינד אמאָל ארויסגעוואָרפן עפּיס א דבור, דורכגעזויגן דורך די ליפען ניט־ווילענדיג און מייסטענס צופעליג. דאס איז אבער געווען נאר „דאס שיטערע״; דאס

Historical Jewish Press (JPress) of the NLI & TAU

„געדיכטע" איז פארבליבן באַ אים אין הארצן. נאָר אין דער טרויעריגער שטימונג און אין די צאָרניג־פינקעלנדע אויגן האט מען עס געשפירט, אז עפּיס איז דא באַ אים ניט־דערזאָגטעס, עפּיס אזוינס וואס רייסט זיך באַ אים פון דער נשמה, נאָר ס'קאן זיך נאָך ניט ארויסרייסן. אין דער מיט איז ער געשטאָרבן.

איינזאם איז ער געשטאָרבן אין דעם רוישענדיגן בערלין, אין דעם נייעם צענטר, וואו ס'איז פארזאמעלט כמעט דער גאנצער רעשט פון דער העברעאיש־שרייבענדער משפחה און א גרויסער טייל אויך פון די יידישע שרייבער. די קליקענווירטשאפט און כנופיה־פּאָליטיקערײַ און יד־אחת־פארבאנד איז אויך דא אלמעכטיג און סוף כל סוף האבן זיך ארום פרישמאנ'ס קבר געפינען נאר זעהר ווינציג עהרליכע פריינד און פארעהרער, וואס האבן פרישמאנען מיט'ן גאנצן אמת געאכטעט און ריכטיג פארשטאנען. דערפאר אבער האט זיין טויט דערוועקט אויפריכטיגן טרויער אין די ברייטעסטע לעזער־קרייזן אין דער גאנצער וועלט.

פרישמאן געהערט בעצם, לויטן גאנצן מהות פון זיין ליטערארישער פיזיאָנאָמיע און לויט דעם סכום פון זיינע ליטערארישע לייסטונגען, דער העברעאישער ליטעראטור. אבער ער האט געשריבן ניט וועניג אויך יידיש, הויפטזעכליך געזעלשאפטליכע און ליטעראריש־קריטישע פעליעטאָנען. אויך אין יידיש האבן מיר פאר זיך דעם אויסגעפּרעגטן טיפּ פון פרישמאנישען סטיל און ארט שרייבן, די ראפינירטע זאץ־ווענדונג, דעם פיינעם וויץ און דעם עלעגאנטן אבער פאר־ניכטענדען שמייכל פון זיין קריטיק. דער יידישער פרישמאן איז אין כמות קיין ערך ניט קליינער פונ'ם העברעאישן, אבער אין איכות שטייט ער אים לחלוטין גלייך. גענוי דערזעלבער מייסטער פון שפּראך און קינסטלער פון בילד און פיינשמעקער און תמיד עהרליכער און מוטיגער קעמפּפער פאר זיין אמת. פאר'ן יידיש־לעזער איז פרישמאן'ס טויט פונקט אזא פארלוסט ווי פאר'ן העברעאיש־לעזער. מיר האבן אלע אין אים פאר־לוירען איינעם פון די שענסטע גייסטער אין אונזער נאציאָ־נאלער קולטור.

משה קליינמאן.